

УДК 378.046-021.68:37.091.2 (045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.5/27.204499>

Ірина ТОЛМАЧОВА,
orcid.org/0000-0003-1584-7274
кандидат педагогічних наук, доцент,
професор кафедри педагогіки, психології, початкової освіти та освітнього менеджменту
КЗ «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради
(Харків, Україна) irina.tolmacheva@gmail.com

РЕАЛІЗАЦІЯ ОСВІТНЬОГО КОМПОНЕНТА «ВИКЛАДАННЯ У ВИЩІЙ ШКОЛІ» В ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТНЬО-НАУКОВОГО РІВНЯ ДОКТОРА ФІЛОСОФІЇ

Аналіз сучасних наукових досліджень стану професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії дав змогу констатувати недостатнє висвітлення питань щодо забезпечення інноваційного характеру цього напрямку діяльності.

Наведено чинники, що зумовлюють важливість подальшої розробки та впровадження теоретичних та методичних аспектів удосконалення процесу професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії в педагогічному закладі вищої освіти.

На основі аналізу наукових розвідок та досвіду роботи схарактеризовано дидактичні підходи до реалізації освітнього компонента «Викладання у вищій школі» при підготовці аспірантів.

Було використано такі теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, класифікація для визначення сучасних підходів до організації професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії; узагальнення для характеристики дидактичних аспектів реалізації освітнього компонента «Викладання у вищій школі» в процесі професійно-педагогічної підготовки аспірантів.

Представлено мету, завдання, змістові та організаційні аспекти роботи з аспірантами. Розкрито особливості проведення навчальних занять відповідно до вказаних принципів педагогічної освіти. Конкретизовано основні методи та форми роботи зі здобувачами освітньо-наукового рівня доктора філософії. Наведено приклади завдань, які було розроблено автором та запропоновано аспірантам.

Зазначено, що цілеспрямована реалізація підходів, запропонованих у статті, сприяє створенню необхідних умов для забезпечення інноваційного характеру професійно-педагогічної підготовки аспірантів.

Подальшого наукового аналізу потребують питання впровадження конструктивного досвіду зарубіжних практик із підготовки аспірантів у процесі реалізації освітнього компонента «Викладання у вищій школі».

Ключові слова: професійно-педагогічна підготовка, освітній компонент «Викладання у вищій школі», освітньо-науковий рівень доктор філософії.

Iryna TOLMACHOVA,
orcid.org/0000-0003-1584-7274
Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor,
Professor of the Department of Pedagogy, Psychology, Primary Education and Educational Management
ME "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy" of the Kharkiv Regional Council
(Kharkiv, Ukraine) irina.tolmacheva@gmail.com

IMPLEMENTATION OF THE SUBJECT "TEACHING IN HIGHER EDUCATION" DURING THE TRAINING OF DOCTOR PHILOSOPHY EDUCATIONAL LEVELS

The analysis of modern scientific researches of the state of vocational and pedagogical training of applicants for the educational-scientific level Doctor of Philosophy has allowed the author to state insufficient coverage of the issues for providing the innovative character of this line of activity.

In this work, authors give the factors that determine the importance of further development and implementation of theoretical and methodological aspects of improving the process of professional and pedagogical training of applicants for the educational level Doctor of Philosophy in a pedagogical institution of higher education.

Besides this, on the basis of the analysis of scientific researches and work experience characterized didactic approaches to the implementation of the subject "Teaching in higher education" in the preparation of graduate students.

Furthermore, authors use the following theoretical research methods: analysis, comparison, classification (to determine the modern approaches to the organization of professional and pedagogical training of applicants for the educational-scientific level Doctor of Philosophy); generalization for characterization of didactic aspects for realization of subject "Teaching in higher education" in the course of vocational training of graduate students.

Authors present the purpose, tasks, content and organizational aspects of work with graduate students. Moreover, they revealed the peculiarities of conducting training sessions in accordance with the stated principles of pedagogical education. Additionally, in the work were specified the basic methods and forms of work with applicants for educational and scientific level of Doctor of Philosophy. Finally, were given examples of tasks that were developed by the author and offered to graduate students.

It is stated that purposeful implementation of the approaches proposed in the article contributes to creating the necessary conditions for ensuring the innovative character of vocational training of graduate students.

Further scientific analysis requires the introduction of a constructive experience of foreign graduate student training during the implementation of the subject "Teaching in higher education".

Key words: vocational training, subject "Teaching in higher education", educational-scientific level Doctor of Philosophy.

Постановка проблеми. Освітня галузь в Україні крізь призму нинішніх викликів суспільства та в ракурсі нового соціального замовлення набуває істотних змін. В. Андрущенко слушно зазначає: «<...> у відповідь на виклики інноваційного типу прогресу сучасна освіта (як за змістом, так і за основними технологіями) має стати інноваційною» (Андрущенко, 2019: 11). Отже, надзвичайної актуальності набуває завдання забезпечення інноваційного характеру процесу професійно-педагогічної підготовки на всіх рівнях вищої освіти.

Аналіз досліджень. Погоджуємося з думкою Г. Цветкової та Е. Панасенко: «Процес професійної підготовки перетворюється на процес нарощування та якісного зростання інтегративних властивостей фахівця, що є результатом синтезу базової професійно-педагогічної підготовки, практичного професійно-педагогічного досвіду та активної соціально-педагогічної позиції» (Цветкова, Панасенко, 2019: 55).

Ретроспективний аналіз наукових розвідок засвідчує, що проблематику організації професійно-педагогічної підготовки досліджували такі вчені, як О. Дубасенюк, О. Огієнко, С. Сисоєва, Г. Пономарьова, Л. Хомич та ін. Результатом професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти є становлення фахівця в галузі вищої освіти як суб'єкта інноваційної діяльності, в якого буде сформовано комплекс особистісних і професійних характеристик, спрямованих на успішне впровадження реформи освіти.

Питання організації професійно-педагогічної підготовки аспірантів стали предметом наукових студій О. Бухнісної, Л. Кондрашової, В. Павлової, Г. Полякової та ін.

Аналіз сучасних наукових розвідок стану професійно-педагогічної підготовки аспірантів дає підстави стверджувати, що нерозв'язаними залишаються суперечності між суттєвим зростанням вимог до результатів підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії в умовах реформування системи освіти в Україні і недостатньою кількістю відповідних наукових досліджень

щодо забезпечення інноваційного характеру цього процесу.

До чинників, які зумовлюють важливість подальшої розробки та впровадження теоретичних та методичних аспектів удосконалення процесу професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії у ЗВО, необхідно зарахувати: особистісну спрямованість процесу освіти, в якому визначальним є не соціум, а людина з її неповторністю, прагненням до змін; специфіку задач, які стоять перед сучасною вищою педагогічною освітою; багатовекторність професійної діяльності науково-педагогічного працівника; зміну ієрархії функцій викладача з пріоритетом культуротворчої функції; необхідність цілеспрямованого формування в аспірантів готовності до здійснення професійної діяльності на інноваційних засадах.

Мета статті – на основі аналізу наукових розвідок та досвіду роботи схарактеризувати дидактичні підходи до реалізації освітнього компонента «Викладання у вищій школі» в процесі професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії в педагогічному ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Для досягнення поставленої мети було використано такі теоретичні методи дослідження: аналіз, порівняння, класифікація для визначення сучасних підходів до організації професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії; узагальнення для характеристики дидактичних аспектів реалізації освітнього компонента «Викладання у вищій школі» в процесі професійно-педагогічної підготовки аспірантів.

Поступово змінюється та вдосконалюється правова база, що регулює та регламентує механізми функціонування системи освіти в Україні. Методологічним підґрунтям роботи з професійно-педагогічної підготовки аспірантів виступають основні положення законодавчих актів та нормативно-правових документів про реформування вищої освіти та результати сучасних

науково-педагогічних досліджень українських науковців.

Зокрема, необхідно вказати на положення, задекларовані Законом України «Про освіту», щодо характеристики третього (освітньо-наукового/освітньо-творчого) рівня вищої освіти, який відповідає дев'ятому рівню Національної рамки кваліфікацій: «Дев'ятий рівень Національної рамки кваліфікацій визначає здатність особи розв'язувати комплексні проблеми в галузі професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики» (Закон України «Про освіту», 2017).

Освітній компонент «Викладання у вищій школі» зараховано до освітньої складової частини підготовки аспірантів першого року навчання (галузь знань 01 Освіта, спеціальність 011 Науки про освіту, освітньо-науковий рівень доктор філософії).

На вивчення освітнього компонента відведено 90 год. (3 кредити ECTS), із них 14 год. – лекції, 14 год. – практичні заняття, 62 год. – самостійна робота. Опанування освітнього компонента завершується заліком (2 семестр).

Мета впровадження освітнього компонента «Викладання у вищій школі» – надання здобувачам освітньо-наукового рівня доктора філософії цілісної і логічно-послідовної системи знань про дидактику підготовки майбутніх фахівців у ЗВО, розкриття методології та методики викладання дисциплін у системі вищої освіти, сприяння формуванню готовності до здійснення професійної діяльності на інноваційних засадах.

Реалізація цієї мети передбачає розв'язання таких завдань: розкриття теоретичних засад викладання у вищій школі як важливої складової частини сучасного освітнього процесу; ознайомлення здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії зі структурою і змістом навчального процесу у ЗВО; висвітлення суті й особливостей форм та методів викладання у вищій школі; сприяння оволодінню сучасними формами та методами освітньої взаємодії зі студентами й методами оцінювання; навчання планувати, організовувати та аналізувати різноманітні види навчальних і позааудиторних занять та відповідні контрольні заходи; забезпечення набуття аспірантами початкового досвіду ведення науково-методичної роботи та методичної документації; ознайомлення з кращим педагогічним досвідом викладачів ЗВО України; сприяння подальшому здійсненню аспірантами інформальної освіти, побудові ними своєї освітньо-професійної траєкторії та формуванню в них

готовності до здійснення професійної діяльності на інноваційних засадах.

Зміст освітнього компонента розроблено нами в результаті аналізу психолого-педагогічних розвідок вітчизняних дослідників модернізації процесу професійно-педагогічної підготовки в закладах вищої освіти, з урахуванням досвіду провідних педагогічних ЗВО України. Освітній компонент складається з двох змістових модулів: «Теоретичні засади викладання у ЗВО»; «Методичні аспекти викладання у ЗВО». Опановуючи освітній компонент, кожен аспірант поступово з'ясував роль та місце науково-педагогічного працівника в сучасному освітньому процесі ЗВО, оволодів теоретичними засадами та практичними вміннями й навичками викладацької діяльності як інноваційної за своїм характером, визначив рівень оволодіння професійною компетентністю та спланував траєкторію професійного саморозвитку.

У процесі вивчення кожної теми було забезпечено поступову реалізацію сукупності взаємозумовлених елементів навчально-пізнавальної діяльності: мотиваційно-ціннісного, когнітивного, діяльнісного та рефлексивно-оцінного.

Філософсько-методологічні принципи, покладені в основу педагогічної освіти в Європейському просторі, є ключовими положеннями, що визначають підходи до реалізації певного освітнього компонента. Основними серед них є принципи людиноцентризму, доступності, науковості, системності, індивідуального підходу, практики, творчості, академічної автономії, креативності та інноваційного розвитку (Педагогічна Конституція Європи, 2013).

Для з'ясування рівня сформованості в аспірантів професійно важливих якостей науково-педагогічного працівника їм було надано пакет діагностичних методик, а саме: «Діагностика рівня комунікабельності» (за В. Ряховським), тест «Який Ви лектор» (за М. Станкіним), «Методика виявлення комунікативних та організаторських здібностей майбутнього педагога», «Діагностична карта педагогічної оцінки та самооцінки готовності педагога до саморозвитку» тощо. Самоаналіз аспірантами результатів діагностики став дієвим стимулом для планування та уточнення ними індивідуальної освітньо-професійної траєкторії.

При виборі форм та методів роботи з аспірантами нами було взято до уваги систему педагогічних умінь викладача ЗВО, розроблену А. Кузьмінським: гностичні (уміння пізнавального й аналітичного змісту); проєктивні (уміння прогнозувати, створювати об'єкт як певну цілісність в уяві, визначати прогноз професійної

діяльності); конструктивні (уміння створювати реальну модель спланованої діяльності); комунікативні (уміння спілкуватися зі слухачами); організаційські (здатність реалізовувати план діяльності); креативні (творчі) вміння (Кузьмінський, 2010).

У процесі реалізації освітнього компонента перевага надавалася активним та інтерактивним методам навчання, таким як лекція із зупинками, методи критичного мислення, дискусії, рольові ігри, створення мультимедійних презентацій, інтелектуальних карт, аналіз проблемних питань, робота в міжнародних наукометричних базах тощо. Зокрема, під час навчальних занять було організовано студентоцентроване й проблемно орієнтоване навчання з формуванням у майбутніх науково-педагогічних працівників компетентностей, необхідних для продукування нових ідей, розв'язання комплексних проблем у професійній галузі, що сприяло поступовому становленню в аспірантів особистісно-індивідуального стилю педагогічної діяльності й було безпосередньо пов'язано з виявом ними соціальних навичок (softskills) та їх подальшим формуванням.

У темах доповідей та презентацій було відображено фундаментальні засади організації освітнього процесу у ЗВО та сучасні тенденції забезпечення інноваційного характеру вищої педагогічної освіти: «Основні положення Закону України «Про вищу освіту»», «Цілі і цінності сучасної вищої освіти», «Характеристика «Педагогічної Конституції Європи»», «Професійна компетентність сучасного викладача», «Педагогічний ЗВО як середовище розвитку», «Моніторинг ефективності освітнього процесу у ЗВО», «Академічна мобільність сучасного педагога», «Навчально-методичний комплекс освітнього компонента: характеристика та розробка», «Навчальний курс: характеристика та розробка», «Формування професійної компетентності в майбутніх педагогів», «Використання метода портфоліо в ЗВО», «Нова українська школа: сучасний учитель як провідник змін» та ін.

Здобувачі освітньо-наукового рівня доктора філософії аналізували проблемні питання: «У чому виявляються зв'язки формальної, неформальної та інформальної освіти?»; «У чому полягає допомога викладача здобувачеві вищої освіти у побудові та реалізації індивідуальної освітньої траєкторії?»; «Як рівень професійної майстерності викладача впливає на формування навчальної мотивації у здобувачів вищої освіти?»; «У чому виявляється потенціал медіаграмотності у становленні сучасного педагога?» тощо.

Представимо приклади завдань, запропонованих аспірантам у процесі занять та самостійної роботи.

Визначте комплекс компетентностей, якими необхідно володіти викладачеві для забезпечення освітнього процесу у ЗВО відповідно до сучасних викликів.

Проаналізуйте думку І. Канта «Не думок треба вчити, а уміння думати» з точки зору сучасних вимог до вибору методів навчання в педагогічному ЗВО.

Сформулюйте правила, за умов дотримання яких ефективність лекції із задалегідь запланованими помилками підвищується.

Визначте 5 ознак інноваційної лекції як засобу формування педагогічної рефлексії в майбутніх учителів.

Проаналізуйте можливості педагогічної практики «Перші дні дитини в школі» для формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкової школи.

Змодельуйте навчальну ситуацію, зорієнтовану на формування педагогічної рефлексії в майбутніх учителів у процесі вивчення теми «Характеристика педагогічної діяльності» (освітній компонент «Загальна педагогіка»).

Складіть бібліографію до теми «Сучасні підходи до організації та проведення практичних занять».

Складіть опорну схему «Навчально-методичний комплекс освітнього компонента».

Напишіть синквейн на тему «Суб'єкт-суб'єктна взаємодія у ЗВО».

Складіть програму професійного саморозвитку в умовах реформування системи вищої освіти.

Наведемо приклад виконання аспірантами завдань.

Студентам було запропоновано в груповій роботі до кожної літери слова «творчість» добрати та записати професійні та особистісні якості, що характеризують сучасного викладача. Аспіранти надали такі характеристики:

Т – талановитий, толерантний, терплячий;

В – відповідальний, високоінтелектуальний, вихований, впевнений, ввічливий, вольовий;

О – оригінальний, об'єктивний, оптимістичний;

Р – розумний, розсудливий, рішучий, різний;

Ч – чесний, чуйний, чемний;

І – імпровізуючий, інтелігентний, інноваційний;

С – сумлінний, старанний, серйозний, справедливий, самостійний;

Т – творчий, темпераментний;

Ь.

Вважаємо, що використання пакету розроблених матеріалів сприяло забезпеченню контекстного

характеру навчання та зверненню учасників освітнього процесу до реалій сьогодення, набуттю аспірантами досвіду розв'язання типових та дослідницьких завдань у процесі викладацької діяльності.

За нашими спостереженнями, систематичне використання викладачем комплексу активних та інтерактивних методів навчання, з одного боку, й виконання творчих завдань аспірантами, з іншого боку, сприяло подальшому формуванню в здобувачів освітньо-наукового рівня доктора філософії професійної мотивації, становленню рефлексивної позиції, набуттю досвіду здійснення інтелектуальної творчості, об'єктивізації викладацької діяльності, відкриттю в собі нових професійних можливостей, розумінню психологічних особливостей сучасного студента, що, своєю чергою, позитивно вплинуло на формування готовності до здійснення професійної діяльності відповідно до сучасних викликів.

Приєднуємося до думки О. Топузова, О. Малихіна та Т. Опалюк: «Навчальна взаємодія є свого роду педагогічним інструментом забезпечення діалогізації в процесі опрацювання навчального матеріалу, вона покликана не лише оптимізувати процес, а й спрямувати його на адаптацію студентів до майбутньої професійної діяльності, інноваційних технологій організації навчання» (Топузов, Малихін, Опалюк, 2018: 185). Всі заняття зі студентами було організовано на засадах діалогу та партнерської взаємодії.

Здобувачам освітньо-наукового рівня доктора філософії надавалися рекомендації щодо академічного розвитку та формування індивідуальної освітньо-професійної траєкторії. Наприклад, у процесі консультацій пропонувалася інформація щодо участі в професійно орієнтованих конкурсах, тренінгах, школах-семінарах, онлайн-курсах та вебінарах тощо.

На першому занятті аспіранти були поінформовані щодо цілей, змісту та очікуваних результатів навчання, порядку й критеріїв поточного оцінювання, модульного та підсумкового контролю.

Контроль та оцінювання в межах освітнього компонента здійснювалися з дотриманням принципів системності, систематичності, диференційованості, об'єктивності, умотивованості оцінок; вимогливості. Було розроблено пакет контрольних оцінювальних матеріалів. Форми, методи контролю знань та критерії оцінювання було використано відповідно до нормативних документів ЗВО.

Задля здійснення зворотного зв'язку та визначення напрямів подальшого вдосконалення процесу викладання освітнього компонента «Викладання у вищій школі» нами було письмово проведено підсумкову рефлексію, в процесі якої здобувачі освітньо-наукового рівня доктора філософії зазначили важливість поєднання в освітньому процесі фундаментальної теоретичної підготовки та сучасних освітніх інструментів. Вони звернули увагу на високу ефективність систематичного виконання дослідницьких завдань у процесі вивчення освітнього компонента «Викладання у вищій школі». Аспіранти наголосили на важливості набуття ними досвіду виконання творчих завдань та подальшого використання цього досвіду у викладацькій діяльності.

Висновки. Таким чином, важливою складовою частиною професійно-педагогічної підготовки аспірантів відповідно до сучасних викликів виступає ефективна реалізація освітніх компонентів. Представлені в статті підходи до забезпечення освітнього компонента «Викладання у вищій школі» в педагогічному ЗВО доповнюють теорію та практику професійно-педагогічної підготовки здобувачів освітньо-наукового ступеня доктора філософії через створення необхідних умов для забезпечення її інноваційного характеру.

Проведене дослідження не претендує на повноту та вичерпність розгляду досліджуваної проблеми. Подальшого наукового аналізу потребують питання впровадження конструктивного досвіду зарубіжних практик із підготовки аспірантів у процесі реалізації освітнього компонента «Викладання у вищій школі».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Глобальні тренди розвитку освіти XXI століття. *Вища освіта України*. 2019. № 3. С. 5–14.
2. Кузьмінський А. І. Педагогічна майстерність викладача вищої школи та її вплив на якість навчання. *Педагогічна наука: історія, теорія, практика, тенденції розвитку*: е-журнал. 2010. Випуск 2. URL: <https://cutt.ly/DrRbfl0> (дата звернення: 10.01.2020).
3. Педагогічна Конституція Європи. URL: <http://iscs-journal.npu.edu.ua/article/viewFile/74119/69552> (дата звернення: 10.01.2020).
4. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII (зі змінами № 2745-VIII від 06.06.2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 10.01.2020).
5. Топузов О. М., Малихін О. В., Опалюк Т. Л. Педагогічна майстерність: розвиток професійно-педагогічної адаптивності та соціальної рефлексії майбутнього вчителя : навч. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2018. 292 с.
6. Цветкова Г., Панасенко Е. Моніторинг якості підготовки магістрів педагогічного профілю: критерії та показники. *Вища освіта України*. 2019. № 1. С. 53–61.

REFERENCES

1. Andrushchenko V. Hlobalni trendy rozvytku osvity XXI stolittia [Global trends in the development of education in the 21st century]. *Higher education in Ukraine*. 2019. Nr 3. pp. 5–14. [in Ukrainian].
2. Kuzminskyi A. I. Pedahohichna maisternist vykladacha vyshchoi shkoly ta yii vplyv na yakist navchannia [Pedagogical skill of the teacher of the high school and its influence on quality of training]. *Pedagogical science: history, theory, practice, development trends*: e-journal. 2010. Vol. 2. URL: <https://cutt.ly/DrRbf10> (date of access 10.01.2020) [in Ukrainian].
3. Pedahohichna Konstytutsiia Yevropy [Pedagogical Constitution of Europe]. URL: <http://iscs-journal.npu.edu.ua/article/viewFile/74119/69552> (date of access 10.01.2020) [in Ukrainian].
4. Pro osvitu : Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine]. 2017. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (date of access 10.01.2020) [in Ukrainian].
5. Topuzov O. M., Malykhin O. V., Opaliuk T. L. Pedahohichna maisternist: rozvytok profesiino-pedahohichnoi adaptyvnosti ta sotsialnoi refleksii maibutnoho vchytelia : navch. posibnyk [Pedagogical mastery: development of professional and pedagogical adaptability and social reflection of the future teacher: Textbook]. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2018. 292 p. [in Ukrainian].
6. Tsvietkova H., Panasenko E. Monitorynh yakosti pidhotovky mahistriv pedahohichnoho profilu: kryterii ta pokaznyky [Monitoring the quality of training of masters of pedagogical profile: criteria and indicators]. *Higher education in Ukraine*. 2019. Nr 1. Pp. 53–61 [in Ukrainian].